

GÖÇÜN TOPLUMSAL VE MEKÂNSAL YAPI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ THE EFFECTS OF MIGRATION ON SOCIAL AND SPATIAL STRUCTURE

Yrd. Doç. Dr. Mim Sertaç TÜMTAŞ*
Doç. Dr. Cem ERGUN**

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan göç, tarih boyunca farklı gerekçelere bağlı olarak insanların mekânsal hareketliliğine işaret etmiştir. Bu bağlamda doğa olayları, savaşlar, ekonomik, siyasal vb. birçok etken göç nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç olgusunun göç edenler üzerinde olduğu kadar göç alan yerleşim yerlerinin toplumsal ve mekânsal yapısında da önemli etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmada kavramsal olarak göç tartışması yapıldıktan sonra, göçün, özellikle göç alan yerleşim birimlerinin toplumsal ve mekânsal yapısına olan etkileri ele alınacak ve göç nedenleri, toplumsal bütünleşme ve/veya sosyal ayrışma arasındaki ilişkinin toplumsal yapıdaki etkilerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, yoksulluk, gecekondü, sosyal ayrışma.

Jel Kodu: R23

ABSTRACT

Migration, which is as old as human history, refers to spatial mobility of people depending on different reasons throughout history. In this context, wars, natural events and so many factors such as economic, political etc. come out as the reasons for migration. Migration has significant influence on social and spatial structure of immigrant-receiving residential areas as much as immigrants. In this study, the effect of migration on especially social and spatial structure of settlements receiving immigrants will be discussed after conceptual migration argument and then it will be discussed the effect of relation between reasons for migration, social integration and social segregation on social structure.

Keywords: Migration, poverty, slum, social segregation

Jel Code: R23

1. GİRİŞ

Toplumsal değişim ve dönüşümün en önemli neden ve sonuçları arasında yer alan göç olgusu, küreselleşmenin yarattığı mobilizasyonun etkisi ile günümüz dünyasının en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Zira bir yandan hareket serbestisi bireysel olarak insanları daha iyi bir yaşam hayalinin peşine sürüklemekte ve kırsaldan kente, az gelişmiş ve/veya gelişmemiş ülkelere doğru kesintisiz bir göç hareketine yönlendirmekteyken; öte yandan da başta savaş ve çatışmalar dahil olmak üzere can

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mimsertac@mehmetakif.edu.tr

** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cergun@mehmetakif.edu.tr

güvenliği gerekçeli nüfus hareketleri de kitlesel göçlere neden olmaktadır. Şüphesiz ki bu göçlerin yeni yerleşim birimi açısından sosyo-mekânsal etkileri bulunmaktadır. Çünkü göçün etki ve sonuçlarına odaklanıldığında, sadece nüfus hareketi olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde genel olarak göçün en önemli sonuçlarından biri de toplumsal yapı üzerinde belirlemektir.

Türkiye açısından ele alındığında, ülke içi ve Türkiye’den dışarıya doğru göç hareketlerinin özellikle 1950’li yıllardan sonra, tarımdaki mekânizasyonun etkisi ile kırsal yapıdaki çözülme sonucu başladığı, 1960-1970’li yıllarda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sahip olduğu aktif nüfusunun büyük bir kısmını kaybetmiş olan Avrupa’nın işgücü ihtiyacını karşılamak için dış ülkelere doğru yöneldiği, 1980’li yıllarda tarımdaki liberalleşme akımı sonucu Türkiye’nin büyük kentlerinde yoğunlaştığı ve 1990’lı yıllardan itibaren de ülkenin Güneydoğu Anadolu ve Doğu bölgelerinde ortaya çıkan çatışmaların etkisi ile Batıdaki kentlere doğru ivme kazandığı bilinmektedir.

Bütün bunların yanında dış ülkelerden Türkiye’ye doğru gerçekleşen göç hareketleri de toplumsal yapıdaki değişim açısından önem taşımaktadır. Özellikle Balkan ülkelerinden gerçekleşen bu göçler, Cumhuriyetle birlikte mübadele adı altında başlamış, İkinci Dünya Savaşı sonrası sürmüştü, 1989 Bulgaristan göçü ve 1992-1995 yılları arasında Yugoslavya’nın parçalanmasıyla sonuçlanan iç savaş boyunca da devam etmiştir. Bunların yanında 2011 yılından bu yana ise Suriye’de yaşanmakta olan olaylar nedeniyle yaşanan zorunlu göç de, Türkiye toplumsal yapısına etki eden bir olgu olmuştur.

Bütün bu göçlerin sosyo-mekânsal etkisi, özellikle de toplumsal yapıya olan etkisi, göç gerekçelerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Zira istemli olarak gerçekleşen göçlerde bireyler, geldikleri yeni yerleşim birimine entegrasyon ve bütünleşme konusunda daha kolay uyum sağlayabilmekteyken; istem dışı (zorunlu) göçlerde, yeni yerleşim birimine hazırlıksız ve birikimsiz gelmek zorunda kalan göçmenlerin sosyal uyumu ve bütünleşmesi çok daha zor olabilmektedir. Kuşkusuz ki, göçmenlerin veya geldikleri yerleşim biriminin etno-kültürel yapısı da, sözü edilen sosyal uyum ve bütünleşme açısından başat faktörlerden biridir. Bu süreçte karşılaşılan en önemli sorun alanları olarak da karşımıza barınma ve istihdam çıkmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmada kavramsal olarak göç tartışması yapıldıktan sonra, göçün, özellikle göç alan yerleşim birimlerinin toplumsal ve mekânsal yapısına olan etkileri ele alınacak ve göç nedenleri, toplumsal bütünleşme ve/veya sosyal ayrışma arasındaki ilişkililiğin toplumsal yapıdaki tezahürlerine değinilecektir.

2. GÖÇ KAVRAMINA KISA BİR BAKIŞ

Birçok bilim dalının çalışma alanına giren ve insanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu, demografide tanımlanması çok zor olan kavramlardan biridir (Akşit, 1998: 67). Literatüre bakıldığında, ilk insanlardan günümüze kadar en genel anlamıyla, iki mekân arasında yani coğrafi alanlar arasında nüfusun yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak olgusal olarak göç ele alındığında; birçok etkenin göçe yol açabildiği, aynı etkenin farklı zaman ve mekânlarda farklı sonuçlar doğurabildiği bu nedenle de kesin sınırları olan tek bir göç tanımı yapabilmeyenin mümkün olmadığı görülmektedir. Göç tanımlarının ortak özelliği yukarıda da değinildiği gibi; “bireylerin tüm gelecek yaşantılarını ya da bir sürelik bölümünü geçirmek üzere yaşamakta olduğu mekândan başka bir yerleşim birimine yerleşmek üzere coğrafi yer değiştirme hareketi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan, 2008: 301-302; Gündüz ve Yetim, 1997: 110; Giddens, 2008: 570; İçduygu ve Ünalın, 1998: 38; Demir, 1997: 85; Tümertekin ve Özgüç, 2002: 308; Durugönül, 1997: 95; Keleş,

1998: 58; Ünalın; 1998: 91; Gül ve Ergun, 2012: 281; Karpat, 2013: 71). Mekânsal anlamda yaşanan değişikliğin göç kavramı kapsamında değerlendirilebilmesi için; yaşanan bu değişikliğin anlamlı bir uzaklık ve süreklilik içinde bulunarak etki yaratabilmesi gerekmektedir (Erder, 2006: 23). Dolayısıyla ekonomik, siyasal, kültürel, coğrafi vb. hangi yönden ele alınırsa alınsın göç sürecinin temelinde mekânsal yer değişikliği yaşanmakta, ancak bu mekânsal değişikliğin anlamlı bir uzaklık ve değişiklik içermesi gerekmektedir. Bu bağlamda göç geniş bir bakış açısından değerlendirildiğinde; bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına doğru, bireysel ya da kitlesel olarak gerçekleşen, belirli bir süre için ya da kalıcı bir biçimde yaşanan ve genellikle daha iyi hayat koşullarına sahip olmak için gerçekleşen nüfus hareketi şeklinde değerlendirilebilir (Tümtaş, 2007: 7; 2009: 113).

Göçün süresi ve göç edilen mekân fark etmeksizin, nüfusun yer değiştirmesine yol açan nedenler büyük oranda benzerlik göstermektedir. Yaşam alanını değiştirmeye karar veren bireylerin temelde yaşadıkları alandan kaynaklanan sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlar genel olarak itici faktörler kavramıyla tanımlanmakta ve yoksulluk, etnik-ideolojik-dinsel ve siyasal baskılar, işsizlik, savaş vb. sorunlar bu faktörler arasında sayılmaktadır. Mekânsal yer değiştirme ile sorunların çözüleceği beklentisinden hareketle göç edilen yerlerin özellikleri ise çekici faktörler kavramıyla adlandırılmaktadır (Gül ve Ergun, 2014: 2, 16). Dolayısıyla genel olarak göç hareketlerinin gerekçelerinde iki boyut karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak kırsal iticiliği ve kentlin çekiciliğini ön plana çıkaran itme-çekme modeli ve bu modelle bağlantılı olarak ele alınan sosyo-ekonomik nedenler; ikinci olarak da aynı şekilde itici gerekçeler olarak belirtilen, ağırlıklı olarak ekolojik ya da politik nedenlerle ortaya çıkan, zorlayıcı unsurları barındıran ve zorunlu göçün nedenlerini oluşturan etkenler (Tümtaş, 2007: 12).

Göç olgusunu ele alan çalışmalara bakıldığında, özellikle de Türkiye gibi ülkelerde iç göç çalışmaları incelendiğinde; göçlerin kırsal alanlardan kentsel alanlara, gelişmemiş kentlerden, büyükşehirlere doğru bir seyir izlediği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Temel göç nedeni ne olursa olsun (ekonomik, siyasal, kültürel vb.) kırsal alanlardaki sorunların ve hoşnutsuzlukların kentsel alanlarda ortadan kaldırılabileceği/azaltılabileceği algısı kentsel alanlara yönelik göç sürecini hızlandırmaktadır (Gül ve Ergun, 2014: 2). Bu algı göçün sürekliliğini sağlayan en önemli etmenlerden biridir. Bu nedenle az gelişmiş ülke kentlerinde nüfus artışını ve kentsel sorun olarak görülen diğer olguları besleyen en önemli olgu olan kırsaldan göç hareketi, tarihsel olarak yirminci yüzyılın başında bu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal değişmeler sonucu hız kazanmıştır. Üretim yapısının değişmesi ve kentsel üretimin ön plana çıkmasıyla birlikte kırsal alanlardan kentlere doğru giderek artan bir oranda göç yaşanmaya başlamıştır (Karpat, 2003: 40; Özden, 2008: 273). Kentlerdeki eğitim, sağlık, istihdam olanaklarının çok olması gibi çekici faktörlerin yanı sıra; kırsal alanlardaki yoksulluk, topraksızlaşma, sosyo-ekonomik imkânların kısıtlılığı gibi itici faktörler göç sürecine hız kazandırmakta ve göçü kaçınılmazlaştırmaktadır (Macionis, 2012: 570; Çağlayan, 2008: 303; Thorns, 2004: 58; Tümertekin ve Özgüç, 2002: 313-314; Akkaya, 2002: 203; Keleş, 2000: 47-52; Oktik, 1997: 81-82; Özkalp, 1992: 308-311).

Gerçekleşme nedeni ne olursa olsun göç olgusu, özellikle göç alan yerleşim biriminin hemen her alanında büyük dönüşümlere yol açmaktadır. Gerek göç olgusunun yaşandığı süreçte gerekse göç sonucunda bir yandan bireylerin kendisi değişirken bir yandan da geldikleri yerlerde önemli değişimlere neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle göç; özellikle kentsel mekânlarda ve genel olarak kentin sosyo-ekonomik yapısında köklü değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu etkileri spesifik olarak Türkiye üzerinden tartışabilmek için, Türkiye göç hareketlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

3. TÜRKİYE GÖÇ HAREKETLERİ HAKKINDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

Göç olgusu, mekânsal olmasının yanı sıra toplumsal devingenlik anlamına da gelmektedir (Erder, 1996: 15, 288; 1995: 106). Göç, toplumsal bir süreç olarak yerleşme sisteminin değişen koşullara uyumunu sağlamaktadır. Bir toplumun siyasal ve ekonomik dış ilişkilerinde ortaya çıkan değişimler, toplumun ekonomik gelişmesi sırasında eşitsiz büyümeye bağlı olarak oluşan eşitsizlikler gibi nedenlerle yerleşme yapısı yeni koşullara uyum sağlamak zorundadır. İşte bu noktada göç, bu uyumun toplumsal mekânizmasını oluşturan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekeli, 2006: 69; 2008: 18). II. Dünya Savaşından sonra ülkemizde dünya kapitalizmiyle entegrasyon sürecinde ithal ikameci kalkınma modeli, tarımda makineleşme, modern tarım teknikleri ve kapitalistleşmeyle birlikte kırdan köçülme süreci ortaya çıkmış (Kaygalak, 2001: 136; Köymen, 2014: 105) ve toplumsal etkileşim sürecinin önemli bir unsuru olan göç hareketi başlamıştır.

Türkiye açısından göç hareketlerine bakıldığında, kırdan kente göç olgusunun 1950'li yıllarda yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte Amerika'dan alınan Marshall yardımlarının etkisiyle tarımda makineleşme artmıştır. Bu artışa, ulaşım, alt yapı ve teknoloji alanındaki ilerlemeler eklenince kırsal alanda ortaya çıkan istihdam fazlası nüfus, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı kente doğru yönelmiştir. Ancak asıl olarak 1960'lı yıllarda göç hareketi kentsel mekânlarda kendini göstermiştir. Bu süreç 1970'li yılların sonlarına kadar sürmüştür, bunun yanı sıra aynı dönemde başta Almanya'ya olmak üzere Avrupa'ya bir dış göç furyası da başlamıştır. 1980'li yıllarda ise neo-liberal politikaların etkisiyle tarım politikalarında bir dönüşüm başlamış ve bu dönüşüm kırsal kesim üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu süreçte, ülkenin tarımsal faaliyetlerinde büyük önem taşıyan geçimlik üreticiler ve topraksız köylüler kırsal alanlardan kopmaya başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye 1980 sonrasında ekonomik, toplumsal ve yönetsel açıdan çok farklı bir tablo sunmaya başlamıştır.

Zira 1980 sonrasında değişen ekonomik politikaların yanı sıra Türkiye, toplumsal yapısını da önemli ölçüde etkileyen bir dizi gelişme ile karşı karşıya kalmıştır. Devletin işlev ve etkilerindeki değişim ve yaşanan ekonomik krizler beraberinde istihdam ve gelir dağılımını da önemli ölçüde etkilemiş ve genelde yoksulluğun artmasına yol açan bir seyir izlenmiştir (Tümtaş ve Çelikkaleli, 2014: 45-46; Tümtaş, 2009: 112-115). 1990'lı yıllarda ise Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan milyonlarca insan, silahlı çatışmalardan dolayı kendi iradeleri dışı buldukları yerleşim biriminden göç etmek zorunda kalmıştır. Zorunlu göç¹ adı verilen bu göç türüne bağlı olarak göçün gerekçesi ve niteliğinde önemli bir değişim ortaya çıkmış, ekonomik gerekçelerin yerini “güvenliğin” aldığı bir göç sürecine hakim olmuştur (Tümtaş, 2007: 48). İlerleyen bölümlerde tartışılacağı gibi, bu göç özellikle Türkiye kentlerinin sosyo-mekânsal yapısında çok ciddi etkiler yaratmıştır.

Bütün bunların yanında, son olarak Türkiye göç hareketlerinde dış ülkelerden Türkiye'ye doğru gerçekleşen göçlere değinmek gerekmektedir. 1923 yılında Cumhuriyetin kuruluşu ile Lozan'da imzalanan sözleşme doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Rumlar ile Yunanistan sınırları içerisinde kalan Türkler mübadele edilmiştir. Bu sözleşme gereğince Yunanistan'da yaşayan 384.000 kişi zorunlu nüfus değişimi sonucunda mübadil olarak Türkiye'ye gönderilmiştir (Geray, 1961: 13; Kirişçi, 1999:112). Genellikle

¹ Zorunlu göçe neden olan güç ya da uygulanan baskı, doğrudan, açık-aleni ve odaklanmış ya da dolaylı, örtülü ve dağınık olabilir. Bunlardan birisinin veya birkaçının bulunması, göçün zorunlu tipte olması için yeterlidir. Bu tür bir göç genellikle toplumsal, siyasal, kurumsal bir etki ile ortaya çıkmaktadır. Ve bireylerin ya da bir grubun kendi iradeleri dışında bir yer değiştirmesi söz konusu olmaktadır (Göktürk, 1998).

Yunanistan'da kırsal alanlarda yaşayan ve tarım ile uğraşan bu göçmenlerin de Türkiye açısından sosyo-ekonomik nitelikli etkileri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Balkanlardan Türkiye'ye yönelik göçler devam etmiştir. Bu göçler ağırlıklı olarak Bulgaristan ve Yugoslavya üzerinden yaşanmıştır. Bu dönemde Yugoslavya'dan 188.600 göçmen Türkiye'ye göç etmişken (Geray,1961: 14) 1951 yılı sonuna kadar 154.393 Bulgar Türkü ve Pomak, Türkiye'ye göç etmiştir (Kirişçi, 1999: 112). Bulgaristan'dan ikinci kitlesel göç dalgası 1989 yılında gelmiştir. 1980'li yıllarda gittikçe sertleşen Bulgarlaştırma politikası sonucunda, 1989 sonu itibarıyla çok kısa bir sürede 311.862 Türk Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır (Kirişçi, 1999: 113). 1992-1995 yılları arasında ise Yugoslavya'nın parçalanmasıyla sonuçlanan iç savaş sonucu Bosna Hersek'ten Türkiye'ye doğru bir göç hareketi yaşanmış ancak bu göçmenlerin büyük bir bölümü savaş sonrasında tekrar topraklarına dönmüştür.

Son olarak ise 2011 yılında, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip komşusu olan Suriye'de yaşanan olaylar² sonucunda, Türkiye'ye doğru kitlesel bir zorunlu göç hareketi gerçekleşmiştir. İlk etapta gelen göçmenlerin sınırda tutulmaları planlanmış ve göçmenlerin barınmalarına yönelik kamp benzeri barınma merkezleri kurulmuştur. Ancak süreç içerisinde tahminlerin çok üzerinde bir göç baskısı ile karşı karşıya kalınması bu projenin yetersizliğini ortaya koymuştur. Zira Suriye'den Türkiye'ye doğru gerçekleşen zorunlu göç sonucu 5 yıldan fazla bir süre içinde, 2 Mayıs 2016 tarihli verilere göre, yaklaşık 2,744,862 Suriyeli Türkiye'ye doğru göç etmiştir (<http://data.unhcr.org>). Bunlardan yaklaşık 260.000'i Türkiye-Suriye sınırına yakın 10 ilde kurulan 26 barınma merkezinde konaklamaktadır. Geriye kalan iki buçuk milyondan fazla Suriyeli göçmenin ise barınma merkezleri dışında yaşadığı görülmektedir (AFAD, 2016). Dolayısıyla Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin yaklaşık %10'u devletin oluşturduğu kamplarda yaşamlarını sürdürürken, geriye kalan yaklaşık %90'ı ise Türkiye'nin farklı bölgelerindeki kentlere yerleşmişlerdir. TESEV'in (2015: 16) İçişleri Bakanlığı'nın 2015 yılı verilerine dayandırdığı raporuna göre, çoğunluğu Hatay, Kilis, Gaziantep, İstanbul, Şanlıurfa, Adana, Mersin olmak üzere Türkiye'nin 73 ilinde Suriyeli göçmenler yaşamaktadır. Bu göçmenler, geldikleri kentlerde bir yandan ucuz işgücü olarak değerlendirilmiş ve yoksulluk girdabına sürüklenmişken, öte yandan da etno-kültürel farklılıklarından dolayı ayrılaştırılmış ve dışlanmaya varan uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Göçmenlerin yoksulluk ve dışlanmaya maruz kalmaları, onları Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yasadışı yollarla göç etmeye iten bir sürece de gerekçe oluşturmuştur. Dolayısıyla zorunlu olarak Türkiye'ye göç eden bu göçmenlerin, Türkiye toplumsal ve mekânsal yapısında başta sosyo-ekonomik ve etno-kültürel olmak üzere bir takım sorunlarla karşılaştıklarını belirtmek mümkündür.

Bütün bu göç hareketleri sonucunda Türkiye kentli nüfusunun toplam nüfus içindeki payı artmıştır. 1927-1950 yılları arasında yüzde 25 düzeyinde sabitlenen bu oran, sonraki dönemlerde hızlı bir şekilde yükselişe geçmiştir. Köylerden kentlere yönelen göç hareketleri sonucunda bu oran 1975 yılında yüzde 42'ye yükselmiştir. 1980'li yıllardan itibaren meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmelerin sonucunda elde edilen kazanımların kentler arasında eşitsiz dağılımından dolayı kentten kente göçler, ülke içindeki nüfus hareketlerinin temel belirleyici ögesi olurken, nüfusun artan bir eğilimle kentlerde yoğunlaşması devam etmiştir. Nitekim 2000 yılında kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payları yüzde 65'e yükselirken, 2010 yılında yüzde 76'ya ulaşmıştır. Kent nüfusunun (il-ilçe merkezleri) toplam nüfus içindeki payının artışında göçün yanı sıra

² 2011 yılında Ortadoğu'daki ülkeler genelinde "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreç ile birlikte başlayan ve önceleri bir protesto gösterisi şeklinde algılanan Suriye'deki olaylar, iç savaş ile sonuçlanmıştır. Suriye'de başlayan iç savaşın en önemli sonuçlarından biri de milyonlarca Suriyelinin maruz kaldığı zorunlu göçtür.

idari yapı değişikliklerinin (yeni kurulan il ve ilçelerle köy niteliğinde olan yerlerin il-ilçe merkezlerine katılması) da etkili olmuştur. 2000 sonrası dönemdeki iç göç eğilimleri ile ilgili olarak, daha önceki yıllarla karşılaştırmalı bir analiz yapmak bu alanda yapılmış akademik çalışma bulunmamasından ötürü şimdilik mümkün değildir. Ancak 2007 yılında uygulamaya sokulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin (ADNKS) yıllık sonuçlarının betimsel analizi bazı temel eğilimlerin 2000’li yıllar için de geçerli olduğunu göstermektedir. Örneğin 2011 ADNKS verisi incelendiğinde, kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payının arttığı belirlenmiştir: 2000 yılında % 65 olan bu oran 2011 yılında % 76,8’e yükselmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 26-28; Günaydın, 2001: 9-36; Ersoy ve Şengül, 2002: 38). 2016 yılı Ocak ayında TÜİK (www.tuik.gov.tr) tarafından yayınlanan ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine dayanan verilere göre ise Türkiye kentli nüfus oranı %92,1’e³ yükselmiştir.

4. GÖÇÜN TOPLUMSAL VE MEKÂNSAL YAPIYA ETKİLERİ

Kavramsal ve dönemselsel olarak göçün tartışıldığı bölümde vurgulandığı gibi, göç olgusu salt mekânlar arasında yer değişim süreci, yani nüfus hareketi değildir. Göç, coğrafi bir mekân değiştirme süreci olduğu kadar; ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal boyutlarıyla toplumsal yapıda önemli değişiklikler ortaya çıkaran bir nüfus hareketidir (Tümtaş ve Çelikkaleli, 2014: 41; Tümtaş, 2009: 113). Bu bağlamda toplumsal ve mekânsal yapıda ciddi bir değişim ve dönüşüm yaratmaktadır. Zira göçmenler göç hareketi ile sadece bedensel varlıklarını değil aynı zamanda geldikleri yerleşim biriminin sosyo-kültürel etkilerini de, göç ettikleri yeni yerleşim birimine taşımakta ve kültürel etkileşim yaratmaktadırlar. Çünkü göç, kültürel ve coğrafi olarak birbirinden kopuk kişiler arasında temas sağlanmasına ve iletişim kurulmasına yol açar. Davranış örüntülerini değiş-tokuş ettirir, yeni fikirler oluşturur, kültürü zenginleştirir ve yaygınlaştırır (Doğan, 2002: 202). Bu kültürel etkileşimi belirleyen en önemli faktör, göçmenlerin, göç ettikleri yeni yerleşim biriminde yaşayanlarla sosyo-kültürel farklılıkları olup olmadığıdır. Bu farklılığın derecesi, yeni toplumsal yapı ile bütünleşmede belirleyicidir. Başka bir ifade ile sosyo-kültürel farklılığın belirgin olduğu durumlarda etkileşim ve uyum daha zor gerçekleşmektedir. Bu noktada temel belirleyici toplumsal yapının profilidir.

Dolayısıyla göç ve kültür arasında karşılıklı bir ilişkisellik vardır. Göçmenler kendi kültürel dokularını göç ettikleri yerleşim birimine taşımakta ve oranın kültüründen etkilenmektedir. Bu nedenle kültürel etkileşimlerin en temel nedenlerinden biri göçtür. Göçler toplumsal değişimlerin en güçlü ögesi olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmekte, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına da ortam hazırlamaktadır (Karpat, 2013: 9). Zira göç sayesinde, gelenekleri, tutum ve davranışları birbirinden farklı olan göçmenlerle yerli halk bir arada yaşayabilmekte ve birbirlerinin gelenek ve adetlerini öğrenmektedirler (Karpat, 2013: 82). Bu bağlamda da toplumsal değişim ve dönüşümün tohumları bu etkileşim sayesinde atılmış olmaktadır. Bu etkileşimin sorunlu olduğu toplumlarda ayrışma ve asimilasyon sorunları, etkileşimin sorunsuz olduğu toplumlarda ise kültürleşme ve entegrasyon sonucu toplumsal değişime görülmektedir.

Toplumsal değişimin odak noktasında insan yer almaktadır. İnsan, toplumsal nitelikteki tüm olaylarda gerek etkileyen gerekse etkilenen konumundadır. Bu bağlamda; insan, toplumsal değişimin en önemli ögesidir denilebilir. Bunun yanında değişim başlayan ve

³ Türkiye kentli nüfusunun bu denli yüksek çıkmasında 06.12.2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir sınırlarındaki bütün köylerin mahalleye dönüştürülmesi etkili olmuştur.

gelişen bir süreci ifade etmektedir. Bu doğrultuda zaman boyutu da değişimde önemli bir faktördür. Ve nihayetinde her değişme belli bir coğrafik alanda gerçekleşmektedir. Bu nedenle mekân boyutu da toplumsal değişimin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Bu bağlamda toplumsal değişimin insan, zaman ve mekân olarak üç temel öznesi bulunmaktadır. (Doğan, 2002: 224). Bu üç unsurun birlikteliği toplumsal değişimin temelini teşkil etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bu değişimi tetikleyen en önemli faktör, göçtür.

Göçün toplumsal ve mekânsal yapıya etkisi göçün gerekçesine göre farklılaşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi özellikle zorunlu göçlerde, göçmenlerin kente hazırlıksız gelmesi, geldikleri yeni yerleşim biriminde sosyo-ekonomik birtakım problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durumda göçmenlerin yeni toplumsal yapıya, geldikleri yeni yerleşim birimindeki toplumsal yapının da göçmenlere olumlu bir etkisi bulunmamaktadır. Bu durumun en temel sonuçlarından biri de sosyal ayrışmalardır⁴. Göçmenlerin ve yeni toplumun ayrışmasının mekânsal yapıdaki ifadesi ise yaşam alanlarının ayrışmasıdır. Bu durumda göçmenler, güvende hissetme güdüsü ile kendi profillerine benzer insanlarla birlikte yaşama eğilimi göstermektedir. Bu nedenle mekânsal birlikteliklerde etno-kültürel ve/veya sosyo-ekonomik benzerlikler son derece etkilidir. Bu birlikteliklerin en temel sonucu ise kentlerde gecekondulaşma olarak belirmektedir. Zira özellikle Türkiye göç hareketinde görüldüğü gibi, göç hareketleri sanayileşmeye koşut olarak gerçekleşmediği için, kentler göçlere hazırlıksız yakalanmıştır. Bu hazırlıksızlığın en temel sonucu ise istihdam ve barınma sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluğun mekânsal yapıdaki ifadesi olan gecekondudur.

5. TÜRKİYE'DE GÖÇ EDENLERİN YOKSU(N/L)LUĞU VE MEKÂNSAL YANSIMASI: GECEKONDU

Göç olgusunun kentlere en önemli yansımalarından biri kentsel yoksulluktur. Kentsel yoksulluk; gelir yetersizliği dışında, düşük statüye sahip kentsel mekânlarda yaşama, dışlanma ve marjinalleşme, barınma, sağlık, eğitim, adalet, istihdam vb. olanaklara erişimde dezavantajlı konumda olma durumuyla da tanımlanmaktadır (Tekeli, 2000: 145; Körükmez, 2008: 210). Bauman'ın da ifade ettiği gibi geçmiş dönemlerde yoksul olmak işsiz olmak anlamında nitelendirilirken; günümüzde yeterince tüketemiyor olmak yoksulluğun temel belirleyeni olmaktadır (1999: 13-14). Bu bağlamda piyasa koşullarının biçimlendirdiği tüketime endeksli kentsel yaşam alanları yoksul kesimler açısından yaşanması zor alanlara dönüşmektedir. Bugün göç almış kentlerin hemen hepsinde kentsel yoksulluk ve bununla ilişkili olarak da yoksunluk kentsel yaşamın görünen en önemli sonuçlarından biridir. Yoksunluğun mekânsal yapıdaki en önemli tezahürlerinden biri ise gecekondulaşma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gecekondulaşmayı; “sanayileşmeyle kentleşmenin eş zamanlı bir seyir izlemediği, kentlerin yoğun göçü emebilecek olanaklara sahip olmadığı ülke kentlerinde; göç sonucu kente gelenlerin kendi olanaklarıyla yaptığı ve yoksulların yoğun olarak yaşadığı mekânsal ölçek” olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer ifadeyle de gecekondulu olgusu; “göç

⁴ Sosyal ayrışma, günümüzde hemen her mekânsal ölçekte, farklı etmenlerle, farklı boyutlarda görülmektedir. Kavram, farklı gruplar arasında ortaya çıkan, bir takım eşitsizlikler sonucu oluşan, sosyo-ekonomik ve/veya kültürel açıdan farklı grupların birbirleri ile iletişimlerinin kesilmesini ve birbirlerine karşı olumsuz tutumlar sergilemelerini ifade etmektedir. Toplumdaki sözü edilen bölünmeler bireysel veya toplumsal olarak farklı seviyelerde, mahalleler ya da aile düzeyinde gerçekleşebilmektedir. Bölünme süreçlerinin her birinde ise, gruba dahil olma veya dışlanma süreçleri bulunmaktadır (Wallace,1980:135). Daha ayrıntılı bilgiler için bknz. (Tümtaş, 2012: 70)

sonucu kırsal alanlardan kentlere gelen kesimin formel yollardan ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle, kentlerde tutunma sürecinde konut sorununa enformel yollardan bulduğu çözüm” şeklinde değerlendirilebilir (Ergun, 2011: 38; 2009: 934). Özellikle etkisinin arttığı 1950’li yıllarda gecekondu, enformel bir çözüm mekânizması olarak konut sorununa çözüm olmuştur. Genellikle fabrikalara ve iş sahalarına yakın bölgelerde gelişen gecekondu aynı zamanda kendi içlerinde enformel bir üretim ve istihdam alanı da yaratmışlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, sosyal bir konut politikasının olmadığı dönemde gecekondu oldukça önemli bir çözüm aracı olarak ortaya çıkmıştır (Buğra, 2008: 181). Ancak 1980’li yıllardan sonra gecekondu ticarileşmiş ve kente ilk gelenlerin barınma amaçlı olarak düşündüğü gecekondu zamanla rant sağlayıcı bir duruma gelmiştir⁵.

Bu bağlamda denilebilir ki göç olgusu beraberinde; yoksulluk, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma yani yoksunluk, eğitim-sağlık vb. hizmetlerden yararlanamama, gecekonduların yoğun olduğu düşük sosyal statülü mahallelerde yaşamını sürdürme, kent mekânında marjinalleşme, şiddete açık olma gibi genel anlamda güvensiz bir yaşama karşılık gelen birçok toplumsal sorunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sula, 2004: 552; Dericioğulları Ergun, 2014: 14-15). Toplumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara hazırlıksız yakalanma sürecinin yansımaları beraberinde birçok olumsuzluğu getirmektedir. Bu bağlamda yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalarak göç etme süreci de yeni olumsuzluklar üretmekte ya da var olan olumsuzlukları daha da keskinleştirmektedir. Göç ve yoksulluğu ya da daha geniş anlam karşılığıyla yoksunluğu bu pencereden okumak mümkündür. Yaşanılan mekânda sosyo-ekonomik olarak yetersizken üzerine bir de başka bir mekânsal ölçekte yeni yaşam kurma çabaları genellikle yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır. Yeni yaşam alanında temel olarak barınma ve istihdam süreçlerinde yaşanan sıkıntılar genel olarak tüm sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerin uzağında kalma durumuna yol açabilmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2014: 6).

Yukarıda belirtildiği gibi, bu sürecin en iyi gözlemlendiği mekânsal birimler kentlerdir. Zira kentler aldığı göçler ile bir yandan kırsal yoksulluğun taşındığı mekânlar olurken, öte yandan da kapitalist sistemin en temel ihtiyaçlarından olan ucuz işgücü ve tüketimin yoğunlaştığı mekânlar haline gelmiştir. Türkiye açısından bakıldığında, akım yönü bakımından en fazla görülen kırdan kente göç hareketleri, kırsal alanlarda genellikle tarımsal faaliyetlerle uğraşan insanların atıl nüfus haline gelmesi; bu kesimin, ekonomisi tarım dışı faaliyetlere dayanan kentsel alanlara göçünü zorunlu kılmıştır. Örneğin, toprak yetersizliği, gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısı, nüfus artışı, gelenek, törelerin baskısı, dinsel baskılar, sosyo-kültürel etkenler vb. kırsal yerleşim alanlarının nüfusunu harekete geçiren etkenler olmuştur. Buna karşılık, kentsel alanda işgücü gereksinimi, gelir olanaklarının kıra göre yüksekliği, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin kıra oranla görece iyiliği, renkli, özerk ve özgür bir yaşam gibi etkenler de, kentsel yerleşim alanlarının, kır nüfusunu çeken etkenleridir. Bu göç hareketinde, kentsel yapının kırsal yapıdan derin farklılığı nedeniyle göçmenler çok ciddi uyum sorunlarıyla karşılaşmaktadırlar (Barut, 2002: 6; Tümtaş, 2007: 10-11). Bu uyum sorunu göçmenleri/yoksulları kendi içine kapatmakta ve kendi yaşam alanlarını oluşturmaya yönlendirmektedir. Bu çerçevede de göç sonucu kente gelen grup ve kentin eski sakinleri arasında ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu ikili yapı da temelde iki sorun ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan biri, kentte önceden beri yaşayanlarla yeni gelenlerin bütünleşme sürecidir. Diğerisi ise, göç edenlerin konut ve istihdam sorunlarıdır (Türk, 2015: 47). Bu sorunlar karşısında göçmenler geldikleri kentte

⁵ Erder’in (1996) Ümraniye ve Işık ve Pınarcıoğlu’nun (2003) Sultanbeyli üzerinde yaptıkları araştırmalarda, gecekonduların ticarileşmesi olgusu açıkça görülmektedir.

başta işsizlik ve enformel istihdam kıskacında sıkışarak, eşitsizliklere maruz kalmakta ve sosyo-mekânsal olarak da dışlanma dinamikleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Tümtaş ve Ergun, 2014: 1). Bir diğer ifade günümüz kentsel dinamiklerinde sıklıkla karşılaşılan dönüşüm, yenileme vb. uygulamalar sonucunda yoksul kesimler toplumun diğer kesimlerinden mekânsal olarak ayrılmakta ve bu süreçte kendi içlerine kapanmak zorunda kalmaktadırlar (Hartman, 2014: 15). Bu durum göçmenleri/yoksulları kendi yaşam alanlarını oluşturmaya yönlendirmektedir. Şüphesiz ki bu tarz ayrılmış dokular kentler için tehlikeli bir gerginliğin de habercisi olarak yorumlanabilir.

6. SONUÇ YERİNE

Olgusal olarak göç ve toplumsal ve mekânsal yapı arasında sürekli bir ilişkisellik bulunmaktadır. Her ne kadar, göç olgusu literatürde mekânlar arası nüfus hareketliliği olarak tartışılmaya başlanmış olsa da, günümüz akademik yazını göçün etki ve sonuçlarını da hesaba katarak, mekânlar arası nüfus hareketliliğinin çok daha ötesi anlamlar içerdiği konusunda hemfikirdir. Bu bağlamda göçün kavramsal olarak taşıdığı anlamlar etki ve sonuçlarına göre şekillenmektedir. Göçün etki ve sonuçları ise doğrudan toplumsal ve mekânsal yapı üzerinde tezahür etmektedir. Zira göçmenler mekânsal olarak kentsel yapılaşmaya etkilerinin yanı sıra geldikleri yeni yerleşim birimine kültürlerini de taşımakta ve geldikleri yeni yerleşim biriminin kültürü ile etkileşime girmekte ve yeni bir toplumsal yapının oluşumuna katkı sağlamaktadır. Kuşkusuz ki bu sav, göçmenler ile geldikleri yeni yerleşim biriminde yaşayanların entegrasyonu noktasında geçerli olmaktadır. Çünkü temasın hiç olmadığı ya da çok az olduğu sosyo-mekânsal olarak ayrılmış dokularda bu sav geçerli olmamaktadır.

Türkiye göç hareketleri açısından değerlendirildiğinde, özellikle Balkan ülkelerinden Türkiye'ye doğru gerçekleşen göç hareketlerinde kültürel etkileşimin ve entegrasyonun mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Zira Cumhuriyetle birlikte mübadele adı altında başlamış olan ve 1989 Bulgaristan göçü ve 1992-1995 yılları arasında Yugoslavya'nın parçalanmasıyla sonuçlanan iç savaş boyunca da devam etmiş olan göçlerde, devletin göçmenlere sahip çıkması ve başta barınma ve istihdam sorunları başta olmak üzere, göçmenlerin sorunlarına çözüm üretilmesi, karşılıklı entegrasyon ve kültürleşme açısından önem taşımıştır.

Bunun dışındaki dış ve iç göçlerde ise, göçmenlerin entegrasyonu konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle Türkiye'nin yakın tarihine bakıldığında hem 1950'li yıllarda kırsal yapının çözülmesiyle başlayıp, 1980'li yıllarda tarımdaki liberalleşme akımı sonucu devam eden ve 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu ve Doğu bölgelerinde yaşanan şiddetli çatışmaların etkisi ile süren göç hareketlerinin sonucunda, hem de 2011 yılında başlayıp günümüzde de hala devam eden, Suriye iç savaşından kaçıp ülkemize sığınmak zorunda kalan zorunlu göç hareketlerinin sonucunda da entegrasyon sıkıntıları görülmüştür.⁶ Dolayısıyla bu göçlerin sonucu Balkan göçlerindekiyle çok benzeşmemiştir. Zira devlet hem iç göç hareketlerinin hiç birinde göçmenler açısından çözüm üreten bir pozisyona bürünmemiş, hem de Suriyeli göçmenlerin olduğu gibi kamp dışında yer alan göçmenlerin entegrasyonu için bir faaliyet yürütmemiştir. Bu durum karşısında göçmenlerin en önemli sorunları olan istihdam ve barınma sorunlarında enformel çözümler üretilmiş ve kentlerde bunun tezahürü gecekondulaşma ve marjinal sektör çalışan sayısının artması olmuştur.

⁶ Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları entegrasyon sıkıntıları için Bknz. Akdeniz (2014) ve Erdoğan (2015)

Sonuç olarak 1980’li yıllardan sonra Türkiye’de uygulamaya geçirilen neo-liberal politikalar sonucunda enformel çalışma biçimleri önemli oranda artmıştır. Konut sorununun çözümünde gecekondulu olgusunu ortaya çıkaran kent yoksulları, istihdam yetersizliği ve yoğun işsizlik karşısında da enformel iş alanlarına yönelmişlerdir. Formel işgücü piyasalarında yer edinemeyen, edinse de, 1990’lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan Türkiye’nin Batıdaki kentlerine göç etmek zorunda olan göçmenler ve Suriye’deki savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınmak zorunda olan göçmenler örneğinde olduğu gibi, ucuz işgücü olarak yer alan kesimler alternatif olarak marjinal çalışma alanlarına yönelmişler ya da kişisel çabalarıyla enformel iş alanları yaratmışlardır. İşsizliğe geçici olarak çözüm olanağı sağlayan enformel işler uzun vadede kentlerde kalıcı sorunları ortaya çıkarmaktadırlar.

Bu sürecin toplumsal yapı açısından önemli bir diğer sonucu ise sosyo-mekânsal ayrışmaların belirginleşmesi olmuştur. Göçmenler kentlerde dışlanma dinamiklerinin ve/veya bir arada olma güdüsünün verdiği güven hissini etkisi ile birlikte yaşama eğilimi göstermiş ve kentsel mekânlarda etno-kültürel ve sosyo-ekonomik birliktelikler ile bölünmüş yapılar oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2016) <https://www.afad.gov.tr/tr/2374/Barinma-Merkezlerinde-Son-Durum-Erişim> tarihi: 26.09.2016.
- AKDENİZ, E. (2014) Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler, Evrensel Kültür, İstanbul.
- AKKAYA, Y. (2002) “Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet”, (Ed.) ÖZDEK, Y., Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİE Yayınları, Ankara, ss: 203-215.
- AKŞİT, B. T., (1998) “Göç Araştırmalarında Hızlı Değerlendirme Metodolojisi”, Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss: 67-77.
- BARUT, M., (2002), Zorunlu Göç’e Maruz Kalan Kürt Kökenli T.C. Vatandaşlarının Göç Öncesi ve Göç Sonrası Sosyoekonomik, Sosyokültürel Durumları, Göç-Der Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z. (1999) Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- BUĞRA, A. (2008), Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN, S. (2008) “Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki”, (Ed.) OKTİK, N., Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, ss: 301-324.
- DEMİR, G. (1997) “Göç Nedenleri ve Göçmenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, Ankara, ss: 85-94.
- DERİCİOĞULLARI ERGUN, A. (2014) "Kent Yoksulu Çok, Yoksulun Ken(D/T)i Yok", (Ed.) KEÇELİ, A. ve ÇELİKOĞLU, Ş., Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara, ss: 1-19.

- DOĞAN İ. (2012) Sosyolojik Kavramlar ve Sorunlar, Pagem, Ankara.
- DURUGÖNÜL, E. (1997) “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, Ankara, ss: 95-100.
- ERDER, S. (2006) Refah Toplumunda Getto, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ERDER, S. (1996) İstanbul’a Bir Kent Kondu Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERDER, S. (1995) “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, Toplum ve Bilim, 66: 106-121.
- ERDOĞAN, M. M., (2015) Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ERGUN, C. (2011), Kentsel Dönüşüm Sürecine Dönüşüm Alanlarından Bakmak: İstanbul Maltepe (Başbüyük ve Gülsuyu Mahallesi) Örneği, Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ERGUN, C. (2009) “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları ve Gülsuyu Mahallesi Örneği”, VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 1-3 Ekim 2009, ss: 928-949.
- ERSOY, M. ve ŞENGÜL, T. (2002), Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Yayın No: 6, Ankara.
- GERAY C. (1961) “Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi” http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/0cc2b4ed3d35a3f_ek.pdf?dergi=Amme%0Idaresi%20Dergisi
- GIDDENS, A. (2008) “İrk, Etniklik, Göç”, (Çev.) PALA GÜZEL, Ş. Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul, ss: 528-575.
- GÖKTÜRK, A. (1998), “Araştırma Bulguları ve Günümüzdeki Diyarbakır, Bölge İçi Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması” TMMOB, Ankara.
- GÜL, H. ve ERGUN, C. (2014) "Kentleşme ve Göç", (Ed.) TUNA, M. Yerleşim Sosyolojisi, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 5. Ünite, e-ISBN: 978-975-442-5, Erzurum.
- GÜL, H. ve ERGUN, C. (2012) "Kent ve Göç Sosyolojisi", (Ed.) TUNA, M. Sosyolojiye Giriş, Sosyolojinin Temel Tartışmaları, Detay Yayıncılık, Ankara, ss: 278-298.
- GÜNAYDIN, Gökhan, (2001), Türkiye Kırsal Yerleşme Düzenine Yönelik Planlama Yaklaşımları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:1, Ankara.
- GÜNDÜZ, M. ve YETİM, N. (1997) “Terör ve Göç”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, DİE (Yayın No: 2046) ve Sosyoloji Derneği (Yayın No: 5) Ortak Yayını, Ankara, ss: 109-116.
- HARTMANN, K. (2014) Küresel Çarkın Dışında Kalanlar, (Çev.) BAKAÇ, E. L., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- IŞIK, O., ve PINARCIKLIOĞLU, M. M., (2003), Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İÇDUYGU, A. ve ÜNALAN, T. (1998) “Türkiye’de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri”, Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss: 38-55.
- KALKINMA BAKANLIĞI (2014), Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 GÖÇ Özel İhtisas Komisyon Raporu, T. C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KAYGALAK, S.. (2001) "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği", Praksis, 2 : 124-172.
- KARPAT, K. H. (2003) Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, (Çev.) SÖNMEZ, A., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KARPAT, K. H. (2013) Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler, (Çev.) TIRNAKÇI, B., Timaş Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, R. (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, R. (2000) Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KİRİŞÇİ K. (1999) “Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketlerinin Değerlendirilmesi”, Bilanço 1923-1938, Cilt: I, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KÖYMEN, O. (2014) Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya, Yordam Yayınları, İstanbul.
- KÖRÜKMEZ, L., (2008) “Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”, (Ed.) OKTİK, N., Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları, Yakın Kitabevi, İzmir, ss:207-244.
- MACIONIS, J.J. (2012) “Nüfus, Kentleşme ve Çevre”, (Çev.) EROĞLU, T., Sosyoloji, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss: 566-597.
- OKTİK, N. (1997) “Köyün Çekiciliği Kentin İticiliği Toplum ve Göç”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Sosyoloji Derneği Yay. No.5, ss: 81-85.
- ÖZDEN, P.P. (2008) Kentsel Yenileme, Yasal-Yönetsel Boyut, Planlama Ve Uygulama, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ÖZKALP, E. (1992) Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- SULA, H. (2004) “Yoksulluk Göç ve Kentleşmenin Sonucu: Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar”, (Ed.) BEDER ŞEN, R., IV. Aile Şurası Aile ve Yoksulluk Bildirileri, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss: 551-560.
- TEKELİ, İ. (2006) “Yerleşme Yapıları ve Göç Araştırmaları”, (Ed.) ERAYDIN, A., Değişen Mekân, Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, ss: 68-83.
- TEKELİ, İ. (2008) Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TEKELİ, İ., (2000) “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, (Ed.) AKDER, H. ve GÜVENÇ, M., Devlet Reformu: Yoksulluk, TESEV Yayınları, İstanbul, 139-160.

- THORNS, D. C. (2004) Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam, (Çev.) NAL, E. ve NAL, H., SOYAK Yayınları, İstanbul.
- TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) (2015) Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, Rapor No: 195. http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Suriyeli_Siginmacilarin_Turkiyeye_Etkileri. Erişim Tarihi: 06.04.2016.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2016 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507> Erişim Tarihi: 04.04.2016.
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2002) Beşeri Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekân, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMTAŞ, M. S ve ERGUN C. (2015) “Göç ve Yoksulluk Kısılcacında Yıkılan Bir Kent: Van”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 5(2): 1-23.
- TÜMTAŞ, M. S ve ÇELİKKALELİ Ö. (2014) “Kente Göç Sosyal Dışlanmışlık ve Ergenlerdeki Psikolojik Belirtileri”, (Ed.) KEÇELİ, A. ve ÇELİKOĞLU, Ş., Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara, ss: 41-66.
- TÜMTAŞ, M. S. (2012) Kent, Mekân ve Ayrışma, Detay, Ankara.
- TÜMTAŞ, M. S. (2009) “Yoksulluktan Yoksunluğa Göç: Marmaris ve Mersin Örnekleri”, Toplum ve Demokrasi Dergisi, 5: 111-134.
- TÜMTAŞ, M. S. (2007) Türkiye’de İç Göçün Kentsel Gerilime Etkisi: Mersin Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- TÜRK, S. M. (2015) “20. Yüzyıl Kent Kuramları”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, (3): 41-59.
- UNHCR (The UN Refugee Agency) 2016, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224> Erişim Tarihi: 09.06. 2016.
- ÜNALAN, T. (1998) “Türkiye’de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, Türkiye’de İçgöç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss: 91-103.